

«No és fàcil veure com s'ensorra el món pel qual has lluitat tant»

Entrevista a Pàola Revenioti

Lucas Gonzalvo Valls
Doctorand en Gènere i Literatura
Universitat Pompeu Fabra

Vaig conèixer la Pàola com es coneix per norma general la gent en la postmodernitat: per Instagram. Era el 8 de maig de l'any 2022 i vaig contactar amb ella després de llegir que havia estrenat un documental, *Pikrodafnes* («baladres», en grec), en el 23è Festival de Cinema Documental de Tessalònica, el 2021. Jo em trobava preparant la traducció de l'antologia de poemes de Dinos Khristianópulos, *Regala'm un cos* (Salze, 2024), un poeta que la Pàola va conèixer molt bé i a qui va entrevistar diverses vegades. El meu interès per la nit i el món *underground* d'Atenes i Tessalònica havia sorgit inesperadament en els darrers anys i el documental de la Pàola em semblava fonamental per entendre les seves dinàmiques pròpies, com a mínim les d'Atenes. El documental ens condueix, en un viatge d'una sola nit, pels espais de prostitució del centre d'Atenes, les conegudes *piatses*, de la mà de la mateixa Pàola Revenioti, l'Eva Kumarianú i la Betty Vakalidu, tres de les personalitats més reconegudes del col·lectiu transsexual de Grècia, tant pel que fa al seu activisme com a la seva visibilitat. És una joia de documental que ens mostra una Grècia gens coneguda. Després de veure'l, sabia que algun dia voldria entrevistar la Pàola. I així ha estat.

És el 24 de març de 2024 i tinc una cita amb Pàola Revenioti, activista pels drets LGTBIQ+ de Grècia, membre del partit MeRA25 i directora de cinema. Després de les típiques comprovacions de so, li confesso les meves reserves sobre l'originalitat de l'entrevista, atesa la llarga llista de les que em precedeixen. La sorpresa és potser que aquesta vegada sigui un traductor català qui la fa: vet aquí el meu bot salvavides. Em tranquil·litza dient-me: «fes-me les preguntes que vulguis». Vaig començar pel principi.

Pàola, tu vas viure gairebé des del principi la creació del primer moviment d'alliberament homosexual de Grècia, l'AKOE (en les sigles gregues), fundat el 1976. Per què i com va sorgir? Per què no abans o després?

Després de la Metapolítevsi [Transició política], un període que em sembla que també vau viure a Espanya, es van produir una sèrie de reformes que ja s'havien dut a terme a l'estranger i que era natural que també es produïssin a Grècia. El motiu, però, va ser una proposta de llei de Nova Democràcia per exiliar els homosexuals a les illes desertes de Grècia. Amb aquest escenari, es va crear el Moviment d'Alliberament Homosexual de Grècia gràcies a algunes persones que havien viscut el Maig del 68, que havien viscut a

França, com Andreas Velissarópulos. El moviment també publicava una revista gai amb una perspectiva d'esquerres, l'*Amfi*.

Quina relació mantenies tu amb aquest moviment?

Jo era una jove trans quan es va fundar el moviment. Recordo la primera manifestació que van organitzar les transsexuals al teatre Lusitània. Era la primera vegada que les transsexuals sortien en públic, i a partir d'aquí jo vaig seguir el meu camí. Vaig publicar més endavant la revista *Kràximo* [Escridassada].

A banda d'aquesta manifestació, n'hi va haver una altra que es va organitzar a les portes de la Universitat d'Atenes del carrer Akadimias, oi?

Hi va haver diverses manifestacions llavors. Aquesta que em dius es va produir arran de la proposta de llei sobre malalties sexuals. Hi ha moltes fotografies d'aquesta manifestació i és de les més conegudes.

Pàola Revenioti (1998). Fotografia: cortesia de Pàola Revenioti

Quins són els noms que es vinculen a aquestes primeres manifestacions i moviments?

Bé, en aquella època cal entendre que la gent no apareixia gaire en públic amb el seu nom real. L'única persona que ho va fer va ser en Lukàs Theodorakópulos, tota la resta ho feia amb pseudònims. Ni tan sols Andreas Velissarópulos. Més endavant, sí, a poc a poc s'hi van anar atrevint diverses persones.

I vosaltres, les transsexuals, quin paper vau tenir en tot això? Hi vau participar de diverses formes, oi?

Sens dubte, nosaltres érem les més vulnerables i les més incompreses de tot el col·lectiu. Afortunadament, però, l'AKOE no tenia cap inconvenient amb la sexualitat de les persones transsexuals, perquè eren d'esquerres, malgrat que l'esquerra actual sí que en té algun (riu). Però, en fi, nosaltres vam ser en aquest sentit unes afortunades. Les persones transsexuals vam haver de fer front a terribles problemes en aquella època, i un dels principals era la policia. La majoria de nosaltres fèiem el carrer, perquè no teníem alternativa, cap altra proposta de treball, enlloc, i al carrer ho passàvem malament, tant pels vianants com per la policia.

T'ho volia preguntar més endavant, però ara que ha sorgit el tema, com és que al teu documental *Pikrodafnes* parles, juntament amb la Betty Vakalidu i l'Eva Kumarianú, amb un cert sentiment de nostàlgia sobre la vostra vida durant aquells anys, malgrat tota la violència?

(Riu) Aquesta pregunta me la fan molt. És molt senzill. Des del moment que decideixes ser tu mateixa i sortir fora, deixes de tenir en compte l'opinió de l'altre, i és des d'aquest precís moment que deixes de patir. Sabíem prou bé on anàvem i què fèiem, coneixíem els grecs, que durant el dia feien com si no ens coneguessin i de nit ens anaven al darrere. Ens ho passàvem bé. Algunes ho suportàvem; altres, no. No era tan tràgica la vida, guanyàvem força diners, érem molt desitjades. Però no ens ho mirem amb nostàlgia. El que passa simplement és que, quan et fas gran, sempre sents una mica de nostàlgia per tot el que has viscut, sigui el que sigui.

Hi ha un moment del documental que parlu d'una companya vostra, l'Aloma. Qui era?

L'Aloma era una persona que no havia acabat de transicionar del tot. Sortia de nit amb perruca i tota la pesca. No havia rebut gaire educació, era una persona una mica grollera. De fet, era una persona que, per sobreviure, acabava aprofitant-se de les transsexuals. En fi, no era de les millors persones.

Enmig de tot això es va produir una disputa entre una de les fundadores de l'AKOE, Betty Vakalidu, i l'escriptor Kostas Taktsís, oi? Què va passar?

Bé, això ocuparia més d'una entrevista, és un tema d'un gran abast. Taktsís era una persona que va quedar completament sola, veia el món ensorrar-se al seu voltant, formava part d'una altra generació de gais, més vella. De sobte, es va fer gran, veia que el seu món s'anava esfumant a poc a poc. També va veure que la sexualitat havia canviat, que se li escolava sota els peus, i és natural que s'hi oposés. D'una banda, no vull entrar en tot aquell embolic, és a dir, discutir sobre per què en Taktsís era així, per què es va enfadar amb l'AKOE, etc. Hem de pensar que les transsexuals d'aquella època, majoritàriament, no eren tampoc les millors persones, no eren com ara, eren més vulgars, pertanyien als baixos fons, pegaven, robaven... En Taktsís va dir que no volia que elles formessin part de

l'AKOE, que l'encapçalessin, perquè hi havia conviscut i sabia com eren. No va estar bé això que va dir, no era correcte, però d'alguna manera puc arribar a entendre per què deia això, en Taktsís. Crec que era sobretot una qüestió d'enveja el que va passar entre Lukàs Theodorakópulos, un altre dels fundadors de l'AKOE, i Kostas Taktsís, perquè aquest era un escriptor de renom i en Lukàs no el coneixia ningú.

En l'entrevista que vas fer a Dinos Khristianópulos el 1989 per a la teva revista *Kràximo dius* que algunes transsexuals alteraven l'ordre públic a propòsit perquè tenien un complex d'inferioritat. Avui dia, creus que encara existeix aquest complex? Com han canviat les coses amb la visibilitat?

Em costa dir si la situació actual és millor o pitjor que abans. El que sí que puc dir és que cada època té les seves diferències. No vull entrar en el joc enganyós de dir que abans era millor i que ara les coses estan pitjor. Les noves generacions no comparteixen amb nosaltres les mateixes experiències. La nostra vida no la coneixen. Aquestes noves generacions construeixen la seva pròpia vida, la seva realitat. Les coses no són tan senzilles.

Tens raó, però avui dia existeix el discurs que vivim en un món més progressista. Això ho afirmes en una conversa que vas tenir amb l'escriptora Erofilí Kókali el 2022 i afegeixes que abans es practicava molt més sexe que no pas avui. Això em va sorprendre. Creus que és així?

No crec que fem més sexe que abans (riu). Sempre s'ha practicat sexe. En totes les èpoques. Els homosexuals no vivien en coves fa trenta o cinquanta anys, s'ho passaven prou bé, segons les circumstàncies de l'època i sempre que poguessin sortir al carrer i moure's amb llibertat.

Potser la pregunta hauria de ser si creus que el món era molt més obert en relació amb la sexualitat, si tot era una mica més fluït.

Sí, sens dubte tot era molt més fluït. Que un noi se n'anés amb una transsexual era considerat un desvergonyiment, hi havia més repressió social. Els nois, els més humils, sortíem de nit i fèiem el carrer, però gràcies a fer el carrer entaulàvem converses i a través de la broma i la conversa descobríem que nosaltres també érem persones. Ara això es fa a través d'internet. Nosaltres ens maquillàvem per sortir i guanyar diners i ara es maquillen per fer un show a TikTok (riu).

No és això el progrés?

Sí, progrés (riu). No sabia dir-te si és així o no.

Creus que el progrés s'ha endut el poder de gaudir d'alguns plaers?

Uf! No crec que es pugui dir així tan fàcilment. És un debat de gran abast. És caure en una altra trampa, saps? Les coses simplement evolucionen. Saps què passa? Això ho he comprovat amb la meva feina i amb el documental. Quan una ciutat canvia i es transforma, la sexualitat també ho fa.

Això és quelcom que voldré tornar-hi després. Et volia preguntar també sobre la revista que publicava l'AKOE, que era molt popular a tota Grècia i que es deia *Amfí*. Com és que es va deixar de publicar?

Perquè l'AKOE va complir amb el seu paper i aquella època es va acabar. Amb l'arribada de la dècada dels noranta, la dècada de la bombolla i dels diners, van pensar que ja s'havia dut a terme l'alliberament. Existia una política del disseny, tothom cardava amb qui volia, hi havia clubs a desdir, l'única manifestació que es va fer a Grècia en aquesta època era perquè no tanquessin els clubs. Després va venir la crisi i vam entrar tots en aquesta situació en què vivim ara.

Hi ha un moviment avui dia a Grècia? Existeix el *Pride*, és clar.

Tenim un *Pride*, sí. El positiu és que els nous joves *queer* —que a mi molts cops no m'acaben de fer el pes, no els entenc (riu), però intento aprendre d'ells— no tenen aquella histèria que tenien els homosexuals de les generacions anteriors. No oblidis que odiaven l'efeminament, odiaven les transsexuals, volien encaixar més amb l'heteronorma, amb els seus gimnasos, amb les seves vides correctes, i les noves generacions es desdiiuen de tot això. Em sembla que això també passa a Barcelona, ho he vist.

Recordo que vas venir un cop. Què et va semblar la situació aquí?

Vaig anar a alguns bars *queer* de nit i em van semblar molt més humans i acollidors que no pas els de Grècia, i molt més diversos: hi veus transsexuals, heterosexuals, hi veus a tothom, tots junts, i això no passa a Grècia. Naturalment, a Grècia hi ha grups que organitzen diverses activitats tot l'any, no només durant els dies del *Pride*. Per exemple, enguany s'ha celebrat el Festival de Cinema de Tessalònica dedicat a pel·lícules LGTBIQ+. Sí que s'hi fan coses. Entre d'altres, es va projectar el meu documental sobre el *kaliardà*. Ara, a Atenes, estic a totes les parades del metro, en els cartells amb la meua cara al mig (riu).

M'agradaria parlar ara d'un altre tema, que és l'espai. Què penses sobre el fet que la gentrificació ha esborrat del mapa els espais més marginals, vinculats sobretot al sexe? Com han canviat els espais?

Els carrers on hi havia les transsexuals i els llocs de *cruising* gais ara han desaparegut gairebé, encara hi ha algun carrer amb transsexuals, però no és el que era abans, queda molt més reduït a llocs molt concrets i, sobretot, a través d'internet.

En aquest sentit, hi ha un moment molt graciós del teu documental *Pikrodafnes* en què la Betty Vakalidu diu: «Cada cop que vaig al Niarkhos a veure alguna cosa, penso que el Niarkhos s'ha construït damunt de molt de sexe i esperma». Això em va fer pensar en un poema de Khristianópulos, «Barris occidentals», on diu «és que potser sap tota aquesta jovenalla, amb motocicletes i texans, enmig de quines parcel·les han nascut, quin amor tenen sembrat als patis?». Els vostres espais eròtics sobreviuen encara en la vostra memòria i en la literatura o són fantasmes del passat?

Ja són fantasmes del passat. Què n'hem de fer? Com a mínim ho vam viure. Les noves generacions trobaran el seu camí totes soles, crearan una nova manera d'entendre les relacions personals.

Pàola Revenioti al seu *podcast* Parlafussi Spotify

En aquests espais us fèieu costat i convívieu amb les vostres pròpies dinàmiques, no és així?

Això és un altre gran debat. Depenia molt de si hi havia dificultats o no. És complicat. No significa que per ser transsexuals tinguem una ideologia concreta. He conegut transsexuals que eren d'Alba Daurada i feixistes. Un grup social no té una ideologia o una mirada concreta de veure el món, de com hauria de canviar-lo. Érem transsexuals, sense que això signifiqui res més.

En darrer lloc, m'agradaria parlar d'un altre tema, de literatura *queer*. Creus que podem parlar de literatura *queer* abans dels moviments d'alliberament? És a dir, fins a quin punt podem dir que són *queer* Khristianópulos, Ioannu, Taktsís o Anguelakis?

Bé... Podem dir-ho. Kavafis també ho era segons els paràmetres de la seva època i Khristianópulos també, però ells mateixos s'empiparien amb aquesta etiqueta (riu).

Sí, tens tota la raó.

Aquesta és la realitat. El privilegi dels homes grecs homosexuals en relació amb altres pobles és que sempre han tingut al seu darrere la cultura grega, un Zeus raptant Ganimedes, per exemple, i això els anglesos no ho tenen, és difícil de trobar, és a dir, un atenuant del seu sentiment de culpa, en el cas dels homosexuals d'altres generacions, com la de Khristianópulos. Kavafis ja ho feia, recorria a històries de l'antiguitat per parlar sobre la seva homosexualitat. Els gais cultes de les velles generacions sentien que havien de reivindicar-se també i demanar respecte pel que eren. Les lletres gregues són un gran privilegi, sobretot en el cas de Kavafis.

En aquest sentit, és curiós que Khristianópulos, per exemple, que sempre deia les coses clares i no tenia pèls a la llengua, no volgués que es fundés un moviment gai, o que això l'incomodés.

No crec que no volgués que es fundés. Senzillament, no ho podia entendre, no sabia com adaptar-se a la situació. Mira, jo ho entenc ara amb una certa edat, quan parlo amb els joves de vint anys, que em parlen de totes les novetats. Recordo un cop que un jove amb barba em va dir que el tractés de dona perquè era transsexual i jo, que el veia amb barba, que semblava un monjo, em vaig confondre. Li vaig demanar perdó, però que jo havia hagut de fer moltes mamades per fer-me el tractament depilatori. Què li havia de dir, eh? Què li havia de dir? Si et poses a discutir, et diran feixista, racista i que cadascú s'identifica com vol. Un dia vaig escriure a Facebook que el meu fill havia nascut noi, i una dona em va respondre que no em corresponia a mi definir el meu fill, que havia de ser ell, tot sol, qui ho havia de fer. Em vaig fixar que ho havia escrit un aficionat al *heavy metal* amb els ulls pintats i que es feia passar per una transsexual lesbiana i feminista. Què he de dir jo ara, eh? Què he de dir? És en aquests moments que entenc en Khristianópulos. Ell diu que és una transsexual lesbiana i feminista, i en realitat és un rocker. Es juga molt amb les etiquetes i les identitats, llegeixen massa Butler.

En Khristianópulos no hi creia en aquestes teories, oi?

No, no ho crec. D'altra banda, però, no oblidis que va accedir al fet que l'entrevistés per a la revista *Kràximo* i va anar molt bé, vam parlar sobre l'alliberament gai. Ell deia una cosa i en feia una altra de diferent. En Taktsís també. No eren persones molt interessades en això, simplement intentaven explorar coses noves. No és fàcil veure com s'ensorra el món on has lluitat tant, quedar aïllat.

Per acabar, a banda d'activista també ets política, candidata de MeRA25. Ara que el govern de Mitsotakis ha legalitzat el matrimoni gai, m'agradaria saber què en penses, què queda per fer encara en la societat grega, quins són els canvis que encara resten a l'ombra.

Mira, totes les votacions i les aprovacions que s'han fet fins ara s'han dut a terme en el marc de l'heteronormativitat, d'homosexuals rics i privilegiats. L'adopció, per exemple, se la pot permetre una persona amb diners, no algú amb recursos limitats. La votació a què et refereixes és una cosa que s'havia de fer. En Mitsotakis no ha fet res d'important, ha fet el mateix que tota Europa i volia que quedés constància del seu nom com a polític europeista i quedar bé amb tots. El canvi que hi ha hagut és molt positiu, sens dubte, i està molt bé que s'hagi aprovat. El problema és quan veus un grup de cent cinquanta persones perseguint dos joves a Tessalònica per apallissar-los, com va passar fa una setmana: veus que el nou insult que utilitzen amb la canalla arreu és Kasselakis en comptes de «marica».¹ Si la societat no canvia el model de família, el model tòxic de masculinitat, per moltes lleis que s'aprovin, tindrem la mateixa merda de sempre. Si a una persona transsexual no la recolza la seva família, si no té un context que l'afavoreixi, un context més obert de ment, tornarà a fer el carrer per sortir-se'n. Un gai sense recursos passarà pels mateixos problemes. Els rics sempre se'n surten, d'una manera o d'una altra. El tema de l'homosexualitat no és només una qüestió sobre sexualitat, sinó que també ha estat sempre un problema de classe. Si ets ric i de classe alta seràs acceptat arreu, si no tens aquests recursos seràs sempre una «marica».

¹ Stéfanos Kasselakis (Marussi, 1988) és un empresari i polític grec, que va exercir de president de la Coalició de l'Esquerra Radical (SYRIZA) entre el 23 de setembre de 2023 i 8 de setembre de 2024. En el darrer any ha estat víctima d'insults homòfobs tant a Tessalònica, durant una manifestació contra l'homofòbia arran de l'agressió a dues persones transsexuals a la plaça Aristotelus, com a Volos, durant un míting.